

USODA DOMAČIH KNJIŽNIC V DIGITALNI DOBI

**Spominjanja o knjižnici kot nosilki bralne kulture
UKM, 18/4 2018**

Domača knjižnica Umberta Eca

USODA »DOMAČIH KNJIŽNIC« V DIGITALNI DOBI

(Spominjanja o knjižnici kot nosilki bralne kulture, UKM 18/4 2018)

Uvod

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti (predlog MIZŠ, 5/4 2017), se 'domačih knjižnic' sploh ne dotika, čeprav gre za velikansko knjižno zalogo, nekajkrat večjo od skupne zaloge vseh slovenskih javnih knjižnic: leta 2017 je bilo v Sloveniji 820,541 gospodinjstev in če zanje uporabimo razmerja iz anketnega vzorca KiB2014, ima 20% teh gospodinjstev več kot 200 knjig, 15% gospodinjstev od 100 do 200 knjig, 36% gospodinjstev od 50 do 100 knjig in le 3% gospodinjstev nima nobene knjige. Potemtakem bi nas morale 'domače knjižnice' zelo zanimati, še posebej, ker se nahajajo v kritičnem obdobju – odhajajo generacije, ki so šteje knjigo v svoji bližini za del svojega kulturnega habitusa, nove generacije pa so navezane na digitalne naprave in tradicionalna knjiga za njih ni več samoumevna vrednota, ki se je ne sme zavreči. Pogosto me starejši znanci sprašujejo, kaj naj storijo s svojimi 'domačimi knjižnicami', katerih začetki pogosto izvirajo iz časov, ko je mariborski Slovenski gospodar (23/1 1902) pisal: »V krajih, kjer biva zavedno ljudstvo, ki ljubi napredek v vseh rečeh, najdemo pri vsaki hiši domačo knjižnico«. O prihodnji usodi knjig ni primerno sklepati na podlagi razmer v javnih knjižnicah, kjer jih »stražijo« poklicni knjižničarji, ampak so glede tega zgovornejša ravnanja z 'domačimi knjižnicami', ki polnijo zabojnike za smeti. Smo lahko do tega brezbrilni?

Kaj je 'domača knjižnica'?

Sodobne definicije knjižnic so popolnoma prilagojene javnim službam, ki sistematično zbirajo, hranijo, bibliografsko obdelujejo in uporabnikom izposojajo knjige, vse pogosteje pa tudi dela na drugih nosilcih. Če je tako, potem 'domačim knjižnicam' sploh ne smemo reči knjižnica. Z njimi sicer mislimo na zbirke knjig v zasebni lasti, ki jih hranimo doma in če upoštevamo že omenjeno raziskavo KiB, mora obsegati vsaj 50 knjig. 'Domače knjižnice' so kar pogosto dragocene zbirke, pazljivo čuvane, vsaj inventarizirane, če ne celo bibliografsko obdelane, 22 jih je v vključenih celo v COBISS in vsi vemo, da je kar precej knjig iz teh zbirk tudi »v izposoji« pri prijateljih in strokovnih kolegih. Zgodovinsko gledano brez njih knjižničarstva sploh ne bi bilo, ampak tudi knjižničarski spomin je nenavadno kratek in redki se spomnijo, da pred šestdesetimi leti pri nas splošnih knjižnic ni bilo in je vse temeljilo na 'domačih knjižnicah' kulturnih društev in sindikalnih organizacij.

Ob 'domačih knjižnicah' se pogosto uporabljajo še poimenovanja kot so 'zasebne knjižnice' (private libraries), 'osebne knjižnice' (personal libraries) in podobno. Lahko si sicer izmislimo kakšne njihove posebnosti, a v resnici gre za isto stvar. Le angleške 'home libraries' so nekaj drugega, saj gre za knjižnice v domovih starejših občanov, ki so praviloma izpostave javnih knjižnic in bi jim lahko v slovenščini rekli 'domske knjižnice'. Pregleda 'domačih knjižnic' ni in le iz večletnega statističnega spremljanja nakupa knjig lahko posredno sklepamo, da se nabavljene knjige nekje nahajajo. (Po oceni Matjaža Vračka iz Sveta knjige je leta 2016 v opazovanem obdobju treh mesecev 31% Slovencev kupilo 1 knjigo, 34% 2 knjigi, 15% 3 knjige, 4% 4 knjige, 3% 5 knjig in 4% 6 in več knjig.) Morda gre tudi za interes javne knjižnične mreže, da se o 'domačih knjižnicah' ne govori, ampak se bralna kultura veže zgolj in samo z javnimi knjižnicami – to kaže tudi Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti.

Ne oziraje na definicije bibliotekarjev, pa pojem knjižnice uporabljajo informatiki, ki so si prilagodili še mnoge druge kategorije, povezane s knjigami kot so stran, zapis, stavek, odstavek, zbirka itd.. In ne kažejo nobene želje in namena za poenotenje terminologije. Resno jih je treba jemati zato, ker se na njihovem »terenu« poraja nova oblika 'domače knjižnice' - osebna elektronska knjižnica (PEL - personal electronic library) -, ki lahko postane sploh prevladujoča oblika knjižnice.

'Domače knjižnice' pomembnih ustvarjalcev

Michael Allmaier članek o zasebnih knjižnicah (ZeitCampus, 16/7 2017) začenja z uveljavljenim izrekom »Si, kar bereš!« in če hočemo spoznati pomembne ljudi, je treba pokukati v njihovo 'domačo knjižnico'. Za pravo predstavitev osebnosti generala Rudolfa Maistra ne kažemo njegove pištote, ampak njegovo 'domačo knjižnico', shranjeno v UKM. Univerzi v Marburgu je pred kratkim uspelo pridobiti 'domačo knjižnico' znamenitega judovskega intelektualca Marcela Reich-Ranickega, da si bodo profesorji in študentje germanistike lahko neposredno ogledovali in uporabljali njegovo delavnico. Presenečenje je bilo, ko je celovška univerza Alpe-Jadran, po starosti vrstnica mariborske univerze, leta 1995. odkupila 'domačo knjižnico' enega največjih mislecev 20. stoletja Karla Popperja – sedaj imajo tudi fundacijo, raziskovalni center in podiplomski študij z njegovim imenom – in se s tem vpisala na seznam mednarodno pomembnih univerz. Mnoge zanima, kaj se bo zgodilo z 'domačo knjižnico' nedavno preminulega semiotika Umberta Eca?

Zakaj so te osebne knjižne zbirke tako pomembne? Knjiga je kot zdravilo: če je ne znaš uporabiti, je brez haska. Katere knjige so uporabne, zakaj in kako, vedo najbolje tisti, ki so z njihovo pomočjo dosegli najvrednejša odkritja. Sledi teh ravnanj s knjigami so vidne v njihovih uporabljenih knjigah in knjižnicah. Razen vsebine knjižne zbirke, je zgovorno tudi to, kako so knjige zložene, katere so najbolj pri roki in najbolj obrabljene itd... Če zbirko razdremo in knjige porazdelimo po drugačnih kriterijih od lastnikovih, se bodo izgubile bistvene stvari. V dvajsetih letih prejšnjega stoletja smo imeli v Mariboru Pedagoško centralo s knjižnico, ki je štela za najboljšo zbirko »mladinoslovja«, s katerim so se njeni člani uveljavili v mednarodnem prostoru. Do svoje smrti 1961. si je Gustav Šilih prizadeval, da jo je obdržal skupaj kot temelj določene pedagoške usmeritve, vendar je kasneje niso hoteli ohraniti kot corpus separatum, pač pa so jo razdrli in knjige porazdelili celo v več knjižnic. Tudi to je razlog, da je bila prekinjena kontinuiteta in je tudi spomin na ta enkratni podvig slovenske pedagogike povsem ugasnil. Nasproten primer je knjižnica znamenitega graškega filozofa Alexiusa Meinonga, ki jo je za ljubljansko filozofsko fakulteto leta 1921 pridobil njegov učenec France Veber in sem jo kot demonstrator-knjižničar nekaj let čuval, Ana Juvančič Mehle pa jo je uredila v redok knjižničarski »spomenik«.

Ne more biti dvoma o tem, da so opisane obravnave 'domačih knjižnic' opravičljive in smiselne le v maloštevilnih primerih, ko gre za izjemne osebnosti ali skupine, katerih dosežki so res zaznamovali znanost oz. umetnost in je jasno, da je bila njihova knjižnica pri tem nepogrešljiva delavnica. Ni treba, da bi z njimi apriori obremenjevali standardne knjižnice, ampak jim bomo pogosteje našli primernejše mesto v študijskih seminarjih, na inštitutih, v muzejih in ob izpolnitvi določenih pogojev v okoljih, kjer so te 'domače knjižnice' pomembnih ustvarjalcev nastale.

Kam z dvajsetimi milijoni knjig?

Najprej mi je prišla na misel »Rastoča knjiga«, proglašena za blagovno znamko Slovenije (?), »namenjena generacijam, ki prihajajo na pot slovenstva«. Priznati moram, da tega projekta nisem

sposoben zapopasti, razen da bo enkrat zgrajen »slovenski pomnik knjigi«. Ne vidim pa možnosti, da bi si lahko z njim pomagali pri izginjanju 'domačih knjižnic'. Morda pa se motim in bi bilo petinšestdesetim nacionalno pomembnim inštitucijam, ki stojijo za njim, smiselno predstaviti problem grozečega bibliocida?

Od vsega začetka mi je jasno, da nezaželenih 'domačih knjižnic' ni mogoče kar deponirati v javne knjižnice: zanje tam ni prostora, niti potrebe. Ne povsem, kajti če bi knjižnice pri načrtovanju svojih knjižničnih zbirk ugotovile, da lahko na ta način zapolnijo obstoječe vrzeli ali razvijejo privlačne in potrebne posebne zbirke, bi se našlo marsikaj. Vprašanje je, če taki načrti razvoja knjižničnih zbirk obstajajo, še težje vprašanje pa je, kako iz nepregledne zaloge 'domačih knjižnic' izbrati tisto, kar potrebujejo? Z zahtevnostjo takega postopka smo se srečali, ko smo sredi devetdesetih s pomočjo Vaclava Havla zbrali milijon knjig za uničene bosanske knjižnice in nismo znali narediti smotrne »triaže«. Na koncu je šla v Bosno »rinfuza«. Kakorkoli pa ni mogoče dopustiti, da bi šle »v smeti« lahko tudi dragocene knjige, zato bi javna knjižnična mreža morala nastaviti sito, na katerem bi lastniki 'domačih knjižnic' lahko presejali svoje zbirke in identificirali nepogrešljive knjige, ki bi jih sprejele tudi knjižnice. Pri tem bi morala pomagati tudi informacijska tehnologija.

Že sedaj se na tem področju dobro znajdejo tudi zasebni prekupčevalci, saj število antikvariatov hitro narašča, vse več ljudi pa se po nakupih knjig odpravi tudi na boljši trg in se pohvalijo z neverjetnimi pridobitvami. Nastale so tudi civilne iniciative, ki si prizadevajo za primerno ravnanje s knjigami, a so njihova skladišča – npr. mariborski »Ciproš« -- že zdavnaj zatrpani s knjigami. Po svetu se prodaja knjig »iz druge roke« naglo širi in nastale so nove mreže knjigarn, ki omogočajo nakup rabljenih knjig po bistveno nižji ceni in zelo pospešujejo njihovo cirkulacijo. Pojav tudi priča, da niti bogati kupci knjig nimajo več interesa za 'domačo knjižnico', ampak se prebrane knjige hitro rešijo. Očitno se je mogoče s takšno »trgovino« tudi preživljati – vsaj v večjih (univerzitetnih) mestih, kjer je potreba po branju večja.

Ponudbo knjig »iz druge roke«, kamor bi usmerjali gradivo iz 'domačih knjižnic', bi lahko podpirale in morda celo organizirale javne knjižnice. V omejenem obsegu in na improviziran način to že počno z lastno »odpisano« zalogo. Pred leti so se knjižnice odločno uprle predlogu knjigotržcev, da bi sodelovale v prodaji knjig, ker za to nimajo ne prostorskih pogojev in ne usposobljenih ljudi, zato je treba biti pri predlogu za vključitev javne knjižnične mreže v reševanje problema 'domačih knjižnic' zelo previden. Hoteli smo pokazati, da je usoda teh knjižnic tesno povezana z bralno kulturo in pismenostjo, kjer pa si knjižnice pripisujejo ključno strateško vlogo in zato do 'domačih knjižnic' ne morejo biti indiferentne.

Franci Pivec